

*Stručni članak
UDK 73.04(497.5 Lovran)
728.84.04(497.5 Lovran) "18/19"*

Marijan Bradanović*

Prilozi poznavanju lovranske skulpture

U prvom dijelu rada raspravlja se o skulpturi i dekorativnoj arhitektonskoj plastici lovranskoga povijesnoga središta i njegova povijesnoga podgrađa. Ona se tumači u širem komparativnom kontekstu povijesnih zbivanja, kulturnih središta i krugova koji su na nju utjecali te radionica koje su je stvarale. Obraduju se primjeri iz razdoblja srednjeg vijeka te se donosi njihova reinterpretacija, no naglasak je na skulpturi prvih desetljeća 18. stoljeća, kao „zlatnog doba“ razvitka grada Lovrana. Ona se uvjetno povezuje s djelatnošću radionice M. Zierera. U nastavku se pažnja posvećuje jednom specifičnom fenomenu unutar još nedovoljno valorizirane mjesne ladanjske kulture konca 19. i početaka 20. stoljeća. Raspravlja se o karakterističnoj dekorativnoj arhitektonskoj plastici koja se nalazi u kompleksima lovranskih ljetnikovaca, klimi, ukusu i zahtjevima naručitelja, odnosu srednjoeuropskog i mediteranskog te korijenima zahtjeva za opomašanjem vrlo specifične kiparske produkcije. I u ovom dijelu rada donosi se još neobjavljeni materijal.

Ključne riječi: *grad Lovran, skulptura, kulturni utjecaji, kiparske radionice*

Skulptura na području Starog grada Lovrana i njegova povijesnoga podgrađa

Naoko dobro poznata lovranska materijalna baština sagledana kroz prizmu suvremenih znanstvenih postupaka danas nam se često otkriva u posve drugačijem svjetlu od onog već desetljećima uvriježenog. Iako problem reljefa luka portala lovranske crkve Sv. Trojice ni izdaleka još nije razriješen, prikladnim držim raspravu simbolično započeti upravo s tim primjerom skulpture, koji se u literaturi dosad definirao predromaničkim pleternim ornamentom.¹ Osvojt na sve prethodne studije o lovranskoj crkvi Sv. Trojstva (pučki – Trojica) i reinterpretaciju faza gradnje te oblikovanja

* Dr. sc. Marijan Bradanović docent je na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Slavka Krautzeka bb, 51000 Rijeka. Elektronička pošta: mbradanovic@ffri.hr.

¹ Usp. Ekl, Vanda, „Iz lovranskog srednjovjekovlja“, *Liburnijske teme*, knj. 6, 1987., str. 193.

samog crkvenog zdanja čiji portal resi ovaj reljef već sam prethodno ponudio, pa se ovom prigodom na to više neću vraćati.² Ovdje želim donijeti samo jedno zapažanje o skulpturi njezina pročelja. Moguće je da je riječ o sekundarnoj uporabi, kao što je to već zapaženo u ranijim raspravama. Za konačan sud o tome valjalo bi demontirati portal, zaključio sam već davno, raspravljujući o ovom problemu s nizom stručnjaka za srednjovjekovnu skulpturu. Ipak se reljef ne može definirati predromaničkim, dakle ranosrednjovjekovnim. Po svoj prilici riječ je bila o lokalnom klesaru koji je u specifičnim – kulturološki promatrano, tada izrazito perifernim – prilikama područja liburnijske Istre na svoj način izveo romaničku lozicu, koja klesarskim postupkom, stilski i izborom motiva nije daleko od motiva nalik virovitoj rozeti s kamenoga bloka koji, čini se u sekundarnoj poziciji, nalazimo ugrađen u isto pročelje. Premalo je komponenata za usporedbu, no latice virovite rozete klesarski su blisko, tehnički istovjetno izvedene lišću lozice, a i obrub koji se javlja na oba reljefa proizšao je iz identičnoga načina razmišljanja (*Slika 1*).

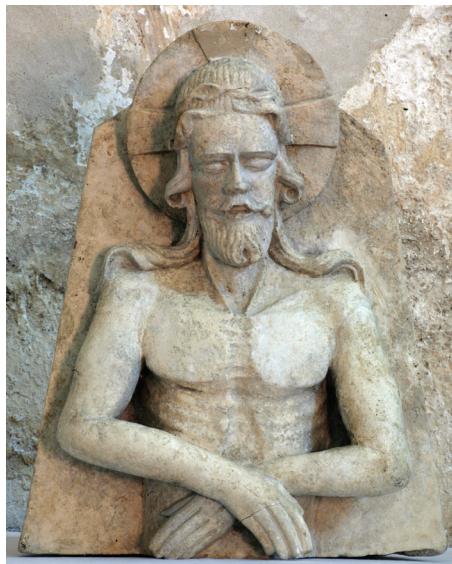
Sljedeći, također dobro poznat primjer, na koji se samo prigodno osvrćem, a koji zahtijeva daljnja istraživanja i cjelovitiju reinterpretaciju, reljef je *Imago pietatis*, čiji se original danas čuva u lovranskoj crkvi Sv. Ivana Krstitelja, a ranije se nalazio u niši nad portalom lovranske župne crkve, gdje je danas postavljena njegova kopija. Ondje je zacijelo dospio već prigodom barokizacije župne crkve. Tada je vjerojatno izlučen (i tako sačuvan) iz neke veće gotičke kompozicije, koje je vjerojatno bio reprezentativan dio, a koja je, pretpostavljam, morala biti razgrađena pri zahvatu barokizacije. Ž. Bistrović nedavno je vrlo argumentirano osporio posljednjih desetljeća uvriježenu dataciju u 14. stoljeće, smještajući lovanskog Krista, „daleko od idealizirajućih stilizacija trećenta“, u kasnogotičko razdoblje druge polovice 15. stoljeća, nalazeći mu paralele

Slika 1. Detalj pročelja crkve Sv. Trojice, snimio D. Krizmanić, 2007.

² Bradanović, Marijan, „Graditeljstvo Lovrana u kasnom srednjem i ranjem novom vijeku“, *Zbornik Lovranšćine*, knj. 1, 2010., str. 242–244. Ondje sam donio i komparativni materijal iz regije, kao i osrvt na drugu arhitektonsku plastiku s ove crkve.

u furlanskih drvorezbara aktivnih i na području slovenskih zemalja.³ Krećući se za Bistrovićevim tragom, držim da ovaj reljef treba smjestiti još izrazitije u ambijent kontinentalne kasnogotičke provenijencije, dakle kulturni krug posve logičan, a i primjeren Lovranu kao dijelu Knežije. Za najbliže klesarske paralele dovoljno je poći do Pazina, njezina političkoga i kulturnoga središta. Antropomorfni likovi s konzola tamošnjeg svetišta župne crkve Sv. Nikole, kao prototipa takvih gradnji na istarskom prostoru, predstavljaju tipične groteske, uobičajene na ovom tipu kasnogotičke plastike, no ipak kod njihovih visokih čela i dugih brkova prepoznajemo stilsku bliskost lovranskome Kristu. Na koncu lovranski je reljef prekriženih ruku i dlanova okrenutih prema tijelu blizak i ikonografskoj inaćici stojećeg lika Bolnoga Krista (*Schmerzenmann*), što također govori u prilog kontinentalnom podrijetlu. Klesari su svakako morali prilagoditi grafički predložak koji su imali nekom zadanim arhitektonskom okviru (*Slika 2*). Da je Lovran kao lučki grad mogao posjedovati i primjerak gotičke skulpture drugačije provenijencije, već sam upozorio na primjeru mogućih ostataka tabernakula župne crkve, o kojima sam već pisao, pa se ovom prigodom tome više neću vraćati.⁴ Što se kasnogotičke dekorativne plastike kuća unutar gradskih zidina tiče, i nju sam već opisao u radu koji raspravlja o arhitekturi i urbanizmu kasnosrednjovjekovnoga i ranonovovjekovnoga Lovrana, pritom naglasivši da danas sekundarno pozicionirane klupčice i stupići ukrašeni dijamantnim nizom predstavljaju tek ostatke ostataka onoga što je nestalo pri mletačkim razaranjima te u baroknoj obnovi grada unutar zidina koja je uslijedila. Svima njima, koliko god univerzalno bili oblikovani, uži komparativni materijal nalazimo u Rijeci, Senju i na području Knežije.⁵

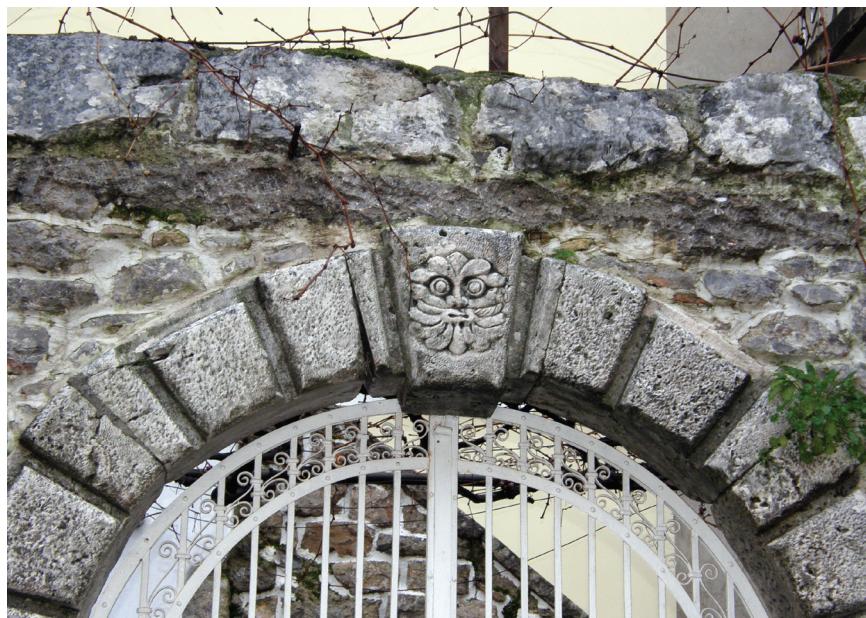

Slika 2. Poprsje Krista s pročelja župne crkve (original se danas nalazi u crkvi Sv. Ivana Krstitelja), snimio D. Krizmanić, 2007.

³ Usp. Ekl, Vanda, nav. dj., str. 196; Bistrović, Željko, „Kulturno-povijesna važnost crkve Sv. Ivana u Lovranu“, *Zbornik Lovranićine*, knj. 1, 2010., str. 268–270.

⁴ Bradanović, Marijan, nav. dj., str. 224.

⁵ Isto, str. 232–234 (klupčica iskorištena kao natprozornik prozora na kući Stari grad 103 i ona koja je iskorištena kao oltarna menza crkve Sv. Ivana Krstitelja, zatim ona na prozorskom otvoru gradske kule i pilastar u parapetu vanjskog stubišta na adresi Stari grad 40, kao i konzole na pročelju iste kuće orijentiranu prema trgu).

Slika 3. Apotropejski reljef s portala kuće Peršić, Brajdice 3, snimio M. Bradanović, 2010.

Intenzivnu obnovu grada pratimo od zadnje četvrtine 17. stoljeća, a u klesarskom je smislu osobito reprezentira radionica koja je u Lovranu, kao i u Brseču, svoju vještina naglašavala izvedbom karakterističnih, lučnih dvorišnih portala opremljenih jačim pravokutnim bazama i kubičnim kapitelima, među kojima su oni najambiciozniji imali prizmatičan zaglavni kamen, često opremljen i datacijom. Zenit ove obnove odvijao se u prvim desetljećima 18. stoljeća, koje su u Lovranu osobito obilježene iznimno kićenim pročeljima patricijskih i javnih građevina na glavnem

gradskom trgu. Portali se sad znatno složenije ukrašavaju motivom brušenih dijamanata⁶, a ne rijetki su i apotropejski motivi, poput lica sa zaglavnog kamenog portala kuće Peršić (*Slika 3*), konzola balkona i brkajlige iz lunete portala patricijske kuće na glavnem gradskom trgu, adresi Stari grad 92 (*Slika 4 i 5*).

Slika 4. Apotropejski motivi s konzola balkona, Stari grad 92, snimio M. Bradanović, 2010.

⁶ Iscrpnije u: Bradanović, Marijan, nav. dj., str. 238–241.

Sve je to odjek sukladnih zbivanja na širem sjevernojadranskom području, od Kopra pa do Rijeke i Senja, gdje se takva tradicija protezala duboko u 19. stoljeće. Bliži komparativni materijal nalažimo kako u habsburškom, tako i u mletačkom dijelu Istre, osobito u obližnjem Plominu i Labinu, gdje su brkati likovi također bili obvezatan dio arhitektonskih plastika pročelja patricijskih kuća.

Današnji je Lovran iz toga razdoblja uspio sačuvati i jednu rijetkost – drvorezbarski urešene lunete portala, među kojima se ističu ona već spomenuta s „mustaćonom“ i ona s portalna gradske vijećnice, na kojoj se danas nalazi kopija skulpture gradskoga zaštitnika sv. Jurja (original je pohranjen u crkvi Sv. Ivana Krstitelja). Njima valja pribrojiti i onu s dvorišnoga portala na adresi Stari grad 36 (*Slika 6*), s ornamentalnim detaljima koje nalazimo na oba spomenuta primjera s gradskoga trga. Radioničku bliskost nadalje nalazimo na poklopcu krstioničke zdjele lovranske župne crkve (*Slika 7*). Tako je reljef tamnoputa muškarca pod turbanom, razjapljenih usta, brade, brkova i obrva „razlistalih“ u ornamentalnoj igri vitica, nizom morelijanskih detaљa (oblikovanje glave, duboke očne duplje, oblikovanje nosa, nabrano čelo, volute i drugi ornamentalni repertoar) moguće povezati s antropomorfnim i vegetabilnim ukrasom drvorezbarenoga poklopcu krstionice.

Slika 5. Dvorenzbarena luneta portala, Stari grad 92, snimio M. Bradanović, 2010.

Slika 6. Dvorenzbarena luneta portala, Stari grad 36, snimio M. Bradanović, 2010.

oničke zdjele lovranske župne crkve. Poklopac je posve na tragу skulpture naturaliziranoga riječkoga drvorezbara Mihovila Zierera, čija je djelatnost koncem 17. i u prvim dvama desetljećima 18. stoljeća dosad bila zapažena u Krku, Mošćenicama, Trsatu, Veprincu i Kastvu.⁷ Datacija spomenutog

muškarca pod turbanom, razjapljenih usta, brade, brkova i obrva „razlistalih“ u ornamentalnoj igri vitica, nizom morelijanskih detaљa (oblikovanje glave, duboke očne duplje, oblikovanje nosa, nabrano čelo, volute i drugi ornamentalni repertoar) moguće povezati s antropomorfnim i vegetabilnim ukrasom drvorezbarenoga poklopcu krstionice.

⁷ Usp. Matejčić, Radmila, „Barok u Istri i Hrvatskom primorju“, u: Horvat, Andjela – Matejčić, Radmila – Prijatelj, Kruso, *Barok u Hrvatskoj*, Liber – Odjel za povijest umjetnosti Centra za povijesne znanosti – Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske – Grafički zavod Hrvatske – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982., str. 583–587.

Slika 7. Drvorezbareni poklopac krstioničke zdjele župne crkve Sv. Jurja, detalj, snimio M. Bradanović, 2011.

portala kuće smještene sučelice pročelju župne crkve u 1722. godinu upućuje nas i na okolnost da djelatnost Ziererove radionice valja protegnuti barem do razdoblja prve polovice trećega desetljeća 18. stoljeća. Ovdje valja istaknuti i izrazitu bliskost ornamenta akantova lista s grba nad portalom lovranske gradske vijećnice, natpisom datiranim u 1723. godinu, s istim motivom na poklopcu krstioničke zdjele župne crkve, pa se hipotetski otvara mogućnost da je Ziererova radionica razgranala svoju djelatnost i na rješavanje narudžbi manjih reljefa u kamenu (*Slika 8*). Zasad

preostaje zaključiti da je opisani običaj ukrašavanja dvorišnih i kućnih portala istaknutih zdanja građenih ili opsežno pregrađivanih u prvim desetljećima 18. stoljeća, kojemu ne nalazimo sačuvanih paralela u okružju, samo potvrda procvata Lovrana tih godina, kao i urbanog statusa koji je uživao u sklopu habsburškoga dijela Istre.

Skulptura lovranskoga historicističkog ladanja

Zaseban fenomen na izvořišta kojeg ovdje želim ukazati dekorativna je plastika lovranskoga historicističkoga ladanja. Obično se pri tumačenjima oblikovanja lovranskih vila poseže za usporedbama s toskanskim renesansom, no česta je, k tome i direktna, inspiracija dekorativnom plastikom mletačke provenijencije. Kod vila „Denes“ i „Guerra“ taj je uzor sveden na imitiranje monofora i bifora u stilu mletačke cvjetne gotike, no kod Vile „Frappart“, kao najraskošnijega primjera i mjesnoga prototipa (izvorno „San Michele“), mletački se uzori dosljedno ponavljaju na brojnim detaljima dekorativne arhitektonske plastike. Svaku sumnju pobija središnji dvoranski prostor opremljen (pojednostavljeno to opišimo) tipično „veneto-bizantskim“, „prijelaznim“ romaničko-gotičkim dekorativnim repertoarom izmjeničnih zubaca, bestijarija, lisnatih i kubičnih kapitela, a težnje samo potenciraju ulja na platnu – *Prizori iz života sv. Ursule*, kopije prema V. Carpacciju, kao sastavni dio oblikovanja prostora. U sklopu velike, parkovne okućnice ove vile sačuvan je čak i reljef krilatoga lava sv. Marka s knjigom pod šapom, za koji je već na

prvi pogled jasno da je također riječ o historicističkom oponašanju državnoga simbola Mletačke Republike, kao i jedna kruna cisterne na kojoj se vješto oponaša gotičko oblikovanje. Osobito je zanimljiv primjerak takve krune koji se nalazi u funkciji nad cisternom u vrtu lovranske Vile „Santa Maria“, koji poput plastike iz unutrašnjosti Vile „Frappart“ oponaša raniju „veneto-bizantsku“ skulpturu (Slika 9). Isti je klesar vjerojatno izradio reljef u formi tipične mletačke *patere*, koji danas nalazimo uzidan u ogradnom zidu Vile „Magnolia“, nekad „San Nicolo“ (Slika 10). Ondje i reljef spomenutog sveca zaštitnika uzidan pored portala može zbuniti slabijega poznavatelja, premda je stručnjaku odmah jasno da je riječ o skulpturi iz razdoblja historicizma.⁸ Napisane su studije o oponašanju mletačke skulpture, iako neki od falsifikata i danas krase svjetske muzeje.⁹ Neću ulaziti u taj aspekt teme, mada bi bilo zanimljivo istražiti izvore ove kiparske produkcije, koja je ovdje na Kvarneru, za potrebe austrijskoga plemstva, intenzivno oponašala ugodaj Venecije. Primor su im na raspolažanju morali biti precizni grafički predlošci venecijanskih spome-

Slika 8. Grb s gradske vijećnice, 1724. godina, snimio M. Bradanović, 2010.

Slika 9. Historicistička kruna cisterne s reljefima klesanim prema mletačkim uzorima, snimio D. Krizmanić, 2009.

svjetske muzeje.⁹ Neću ulaziti u taj aspekt teme, mada bi bilo zanimljivo istražiti izvore ove kiparske produkcije, koja je ovdje na Kvarneru, za potrebe austrijskoga plemstva, intenzivno oponašala ugodaj Venecije. Primor su im na raspolažanju morali biti precizni grafički predlošci venecijanskih spome-

⁸ O arhitekturi lovranskoga ladanja u razdoblju kasnog historicizma i secesije napisano je nekoliko iscrpnih studija. Usp. Valušek, Berislav, „Carl Seidl i lovranske vile“, *Liburnijske teme*, knj. 6, 1987., str. 215–223; Peršić, Mirjana, *Lovran – Turizam i graditeljstvo: Turistička arhitektura u Lovranu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, Adamčić, Rijeka, 2002.; Sušanj, Tea, *Vila Magnolia (villa San Nicolo)*, konzervatorski elaborat, Konzervatorski odjel u Rijeci, Rijeka, 2003. Ova je zdanja u karakterističnu stilu prvenstveno projektirao Carl Seidl, a njegovu je djelatnost nastavio Attilio Maguolo (vile „Guerra“ i „Denes“). Kod karakteristične Vile „San Michele“, koju je naručio i već 1894. godine započeo graditi dr. Michael Raoult Frappart (dovršena je 1904. godine), spominju se i autori dijela skulpture, kipari Spira iz Venecije i Tuis iz Toskane. U kontekstu usporedne arhitekture liburnijskoga ladanja prevladavajućega kontinentalnoga ugoda usp. Valušek, Berislav, „Vila Münz u Ičićima“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 33, 2009., 295–306.

⁹ Usp. Rizzi, Alberto, *Scultura esterna a Venezia*, Stamperia di Venezia, Venezia, 1987., str. 87–95.

nika. U svemu tome zanimljiv je sam pokušaj stvaranja jedne ambijentu prilagođene historicističke manire, pri kojem su se austrijski naručitelji okretali prema mletačkim uzorima. Pozadinu i pokretače pokušaja stvaranja ambijentalnoga stila na liburnijskoj rivijeri precizno je i arhivski utemeljeno analizirala Brigitta Mader, razotkrivši nam između ostaloga kako je značajnu ulogu u svemu tome, kao i u mnogim drugim zbivanjima na planu zaštite spomenika i oblikovanja prostora, odigrao austrijski nadvojvoda Franjo Ferdinand.¹⁰ U svakom slučaju riječ je o jednom još nedovoljno valoriziranom aspektu mjesne kulturne klime prijelaza 19. u 20. stoljeće, u čijem su središtu na liburnijskom području bili upravo primjeri lovranskoga ladanja.

Slika 10. Historicistički reljef klesan prema mletačkim uzorima,
snimio M. Bradanović, 2010.

¹⁰ Mader, Brigitta, *Sfinga z Belvederja: Nadvojvoda Franc Ferdinand in spomeniško varstvo v Istri*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko Koper – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper – Pokrajinski muzej Koper, Koper, 2000. Karakteristične su njegove primjedbe kod projektiranja zgrade nove opatijske pošte. Zalagao se tako da istarski stil na njoj dode više do izraza. Prema zapisima nadvojvodina tajnika, utjecao je i na oblikovanje zgrade Kotarskoga poglavarstva u Opatiji. Isto, str. 56, 57.

Literatura

1. Bistrović, Željko, „Kulturno-povijesna važnost crkve Sv. Ivana u Lovranu“, *Zbornik Lovranštine*, knj. 1, 2010., str. 255–279.
2. Bradanović, Marijan, „Graditeljstvo Lovrana u kasnom srednjem i ranijem novom vijeku“, *Zbornik Lovranštine*, knj. 1, 2010., str. 215–254.
3. Ekl, Vanda, „Iz lovranskog srednjovjekovlja“, *Liburnijske teme*, knj. 6, 1987., str. 191–201.
4. Mader, Brigitta, *Sfinga z Belvederja: Nadvojvoda Franc Ferdinand in spomeniško varstvo v Istri*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko Koper – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper – Pokrajinski muzej Koper, Koper, 2000.
5. Matejčić, Radmila, „Barok u Istri i Hrvatskom primorju“, u: Horvat, Andela – Matejčić, Radmila – Prijatelj, Kruno, *Barok u Hrvatskoj*, Liber – Odjel za povijest umjetnosti Centra za povijesne znanosti – Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske – Grafički zavod Hrvatske – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982., str. 385–642.
6. Peršić, Mirjana, *Lovran – Turizam i graditeljstvo: Turistička arhitektura u Lovranu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, Adamić, Rijeka, 2002.
7. Rizzi, Alberto, *Scultura esterna a Venezia*, Stamperia di Venezia, Venezia, 1987.
8. Sušanj, Tea, *Vila Magnolia (villa San Nicolo)*, konzervatorski elaborat, Konzervatorski odjel u Rijeci, Rijeka, 2003.
9. Valušek, Berislav, „Carl Seidl i lovranske vile“, *Liburnijske teme*, knj. 6, 1987., str. 215–223.
10. Valušek, Berislav, „Vila Münz u Ičićima“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 33, 2009., 295–306.

SUMMARY

Contributions to the understanding of the Lovran sculpture

Sculpture and architectural decoration in the historical centre of Lovran and its immediate historical surroundings are discussed in the first part of the paper. They are examined in the wider context of comparison, encompassing historical events, cultural centres and circles which influenced the sculpture as well as the workshops creating it. Specimens from the Middle Ages are elaborated and re-interpreted, but the emphasis is given to the sculpture from the first decades of the 18th century, i.e. the „golden age“ of the overall expansion of the city of Lovran. It is conditionally connected with the M. Zierer's workshop. Furthermore, the highlight is put to a specific phenomenon within the incompletely appraised local pastoral culture of the end of 19th and beginning of the 20th century. Typical architectural decoration from the Lovran villas is discussed, as well as the climate, taste and decorum, requests of the patrons, the relation between the Mediterranean and the Middle-European, and finally the origins of the need for the imitation of a very specific sculptural production. In this part of the manuscript, unpublished material is presented.

Key words: City of Lovran, sculpture, cultural influences, sculptural workshops